

**В. Мацько, д-р філол. наук, доц.,
Хмельницький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти**

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В РЕЦЕПЦІЇ В'ЯЧЕСЛАВА ЄЗЕРСЬКОГО

У статті розкрито художні засоби біографічного роману В'ячеслава Єзерського "Шевченко".

Ключові слова: дискурс, роман, художня модель, психологізм зображення, взаємовпливи.

В статье рассматриваются художественные приёмы биографического романа Вячеслава Езерского "Шевченко".

Ключевые слова: дискурс, роман, художественная модель, психологизм изображения, взаимовлияния.

The article deals with the artistic means of the biographical novel by Vyacheslav Jezierski "Shevchenko".

Key words: discourse, novel, art model, image psychology, mutual influence.

Серед біографічних романів про Тараса Шевченка [1] перший належить В'ячеславові Єзерському ("Шевченко"; російською мовою). Письменник (1890–1963) народився в м. Ізяславі (сучасна Хмельниччина). 1913-го виїхав до Москви. Там відвідував літературну школу-студію Валерія Брюсова. Ця школа, а також особисте знайомство з Сергієм Єсеніним, Максимом Горьким, Всеволодом Івановим, Володимиром Гіляровським дали добрі результати для творчого росту В'ячеслава Єзерського. З-під його пера виходять одна за одною книжки для дітей.

Усередині 20-х років вирішив написати великий епічний твір про Тараса Шевченка. Для цього В. Єзерський вирушив у подорож шевченківськими місцями, нагромаджуючи біографічні матеріали, аби заповнити прогалину в російському літературному просторі, який "осиротів" без масштабного твору про поета. Нарешті 1931 року в "Молодой гвардии" роман "Шевченко" надруковано п'ятитисячним накладом. Якщо брати в масштабах колишнього советського простору, то кількість екземплярів, вочевидь, занижена. Однак офіційна критика твір нашого земляка прийняла "на багнетях". Малознаний нині літературний критик Гліб Дорошкевич назвав свою рецензію "Шевченко в кривом зеркале" – заголовок промовисто "стріляє" в саме серце автора роману [3, 84]. Негативні рецензії написали також Корнелій Зелінський та Євген Габрилович. Після таких партійних "авторитетних" критиків роман В. Єзерського запроторили у спецфонд як такий, що написаний в дусі українського "буржуазного націоналізму". Сам письменник до кінця свого життя (помер у Москві 8 грудня 1963-го)

перебував під неофіційною забороною. Цензура пильно стежила, аби це ім'я не потрапило на шпальти газет та журналів.

Чим же розгнівив так критиків? Адже в романі змальовано життя поета, відтворено стан буття в Росії, а надто у Москві, у Нижньому Новгороді, в Оренбурзі. Так, прямолінійність і гострота думок, правдиве художнє зображення людини і світу насторожили партійних ідеологів. Письменник розпочав роботу над твором 1924 року. Описуючи дитинство Тараса, він звертає увагу на те, що в десятилітньому віці той уже чітко все фіксував у своїй пам'яті. Антитезні рефлексії добра і зла постають із перших сторінок роману, особливо метафоричний опис рідної неньки й мачухи. Остання, коли гукала Тараса, мала голос "високий, писклявий", що "різав слух, і на мить од нього хлопчик здригнувся, немов від холоду" [2, 6], і "пригадалась Тарасові матуся та його сестра Катерина. Як добре йому тоді жилося!" [2, 12]. Як носій ідеї вольності, розкріпачення постає дід Іван ("Тарасикові виповнилося уже 11 років, а дідові Іванові пішов 104"). Якщо у розповідях діда постає героїчне минуле, то теперішнє представляє картини кріпосного права, соціального та національного гніту українців. Теперішнє зримо постає в художньому образі центрального персонажа і позатекстово спроектоване в майбутнє, бо, прийшовши до влади, більшовики й надалі національне питання тримали в тісних шорах.

Природа відображає розгубленість персонажа, якому довелося зазнати фізичних принижень вчителя-дяка: "Неначе русалка з розпущеною косою, із завиванням-свистом витанцюває у полях і на дорогах зимонька-метелиця... Єдина лише хата, найнепокірніша від усіх, ніяк не хоче змиритися з мертвою безмовністю... Сперечається з метелицею" [2, 28].

Через візуальний предметний ряд читач глибше пізнає світ, у якому живе головний герой роману: "...у темному, заплутаному павутинням, кутку – старий, припорошений образ чорнявого Христа, незграбна робота суздальських іконописців, з лампадкою перед ним" [2, 29].

Центральна ідея твору закладена в ліричному відступі: "Шевченко! Це ім'я тепер було в усіх на устах. Воно стало наче синонімом свободи, братерства та ненависті до насильства; воно надихало в тяжкі хвилини життя: воно ставало національною гордістю" [2, 127]. І це чи не головна причина, чому роман В. Єзерського відчужили від читачів.

За яких умов здійснювалося навчання в школі-дяківні, прозаїк подає стисло: "Холод і сирість – як в погребі: холод пробирається крізь віконні й дверні щілини. Руки і ноги учнів дубіють, а коли дихають, то пара вилітає з рота" [2, 29]. Прикметно, що В. Єзерський вдається до імпресіоністичної манери – передачі безпосередніх вражень від дійсності.

Головний персонаж намагається втекти від реальності спогадами в минуле. У такий спосіб автор наголошує, що герой не може повністю виборсатися із задушливої атмосфери тогочасного суспільства. Прозаїк зацентровує, що в горнилі несвободи людина почувається незахищеною, самотньою.

В. Єзерський змальовує кохання Тараса і Оксани, глибину їхніх почуттів. Мотив смерті Оксани, збезчещеної паничем, переплітається з мотивом його ніжних стосунків із дівчиною-кріпачкою (у спогадах Тараса). Тут криється тенденція широкого психологічного полотна з розкриттям інтимного душевного життя Т. Шевченка.

В образі, діях персонажа відбито автопсію – перегляд власних вчинків, саморозуміння сенсу життя. Зосередивши увагу читача на коханні, що породжує не радість, а страждання, автор наголошує на тому, що людина є безсилою протистояти зовнішньому світові, де панує ненависть, ворожнеча, де всездозволеність породжує найгірші інстинкти. Проблема трагічного кохання змодельована витонченими рефлексіями головного героя, інтимного душевного життя.

За визначенням В. Агеєвої, імпресіоністичний хронотоп – це "епізод втечі з суспільства, з узвичаєного кола громадських і побутових обов'язків, обридлих традицій, ситуація тимчасового розриву майже всіх зовнішніх стосунків" [4, 157]. Саме до такого прийому часто вдається В. Єзерський. Сни, спомини, видіння як художній прийом застосовуються не лише задля "епізодичної втечі з суспільства", а й для того, щоб глибше розкрити характери персонажів, їхній внутрішній стан. Художній світ побудований як внутрішній світ героя, своєрідна "Я-дійсність".

Посилюючи психологізм зображення, письменник дивиться на об'єкт спостереження під новим кутом зору, аби ємніше передати співвідношення в показі персонажа та його оточення, часопросторові виміри. Уводячи в контекст спогади, картини-візії, прозаїк розкриває внутрішній стан душі Тараса Шевченка, його інтуїтивні передчуття. Зазираючи спогадами в минуле, людина здатна визначити майбутнє, залучає для цього життєвий досвід, пережите, вистраждане. З приводу цього німецький філософ К. Ясперс розмірковував: "Життя людини як такої в світі визначається її зв'язком зі спогадами про минуле і з передбаченням майбутнього. Вона стає сама собою завдяки традиціям, що дають їй змогу заглянути в темні глибини свого походження, і жити, відчуваючи відповідальність за майбутнє своє і своїх близьких; занурена на довгий час в субстанцію своєї історичності, вона справді присутня у світі, що створений нею із отриманої спадщини" [5, 323].

Україна, ідеообраз батьківщини сягає високої емоційної напруги. Але аксіологічним центром літературного світу виступає держава, яка в структурі тексту є суб'єктом і об'єктом. Прикметно, що в тексті

автор застосовує компоненти романтичного націоналізму. Додається до цього й поєднання двох начал – фольклорного та літературного. Автор вдається до міфологічної концепції зображення реального світу і людини в ньому. Текст схожий на живописання, коли об'єкти віддалені часом і простором, але розташовуються поруч, в одній площині. І сприймається це не візуально, а зором духовним. У поєднанні неоромантизму й націоналізму створюється специфічна синтетичність, оприявлена духовним максималізмом.

Важливу стилістичну роль відіграють символи. Сонячний настрій Тараса Шевченка від побачення з Україною автор передає таким символічним рядом: "Та настали літні канікули, сяяло сонце квітнули дерева, і настрої молодого художника, сповненого життєвих сил, не знав ніякого спину. Він зодягав довкола нього предмети в прекрасні райдужні кольори, освітлював смугляве обличчя ясною усмішкою..." [2, 130]. Астральні знаки, введені письменником у художній світ, посутньо підсилюють образність.

Цвітіння символізує красу, щирість, чистоту помислів, дій; уявна райдужна кольорова гама – різні настрої, почуття. Автором вводяться і символічні сни з метою досягнення психологічної достовірності в зображенні поведінки, духовного формування персонажа, для підсилення й акцентування художнього образу поета.

Внутрішній світ головного персонажа антитетичний до світу військових царської армії Безбородкіна та Скобелева.

Д. Лихачов, аналізуючи внутрішній світ художнього твору, зауважує: "Література "переграє" дійсність... світ художнього твору... набагато різноманітніший від світу реального, незважаючи на його (твору. – В. М.) умовну скороченість" [6, 79]. Тож крізь призму історичних подій письменник утверджує ідею доцільності "доброго" світу.

1. Шагинян Мариэтта. Тарас Шевченко [Текст] / М. Шагинян. – М., 1964. – 269 с.; Чуб Д. Живий Шевченко [Текст]: біографічні та літературознавчі оповіді: для серед. та ст. шк. віку / Д. Чуб. – К., 1994. – 141 с.; Черінь Г. Батько нашого народу: [оповідання] / Черінь Ганна. – Тернопіль, 1999. – 76 с.; Єнджеєвич Є. Українські ночі або родовід генія: біографічний роман про Шевченка / Є. Єнджеєвич; пер. із пол. Є. Рослицький. – Торонто, 1980. – 652 с.
2. Єзерський В. Шевченко [роман] / Єзерський Вячеслав. – М., 1931. – 256 с.; Єзерський В. Шевченко: [роман; пер. з рос. Віталій Мацько] / Єзерський В'ячеслав. – Хмельницький, 2007. – 258 с. (у тексті посилання на останнє джерело).
3. Мацько В. В'ячеслав Єзерський – автор роману "Шевченко" // Слово і час. – 2002. – № 3. – С. 84.
4. Агеєва В. Українська імпресіоністична проза / Агеєва Віра. – К., 1994. – 158 с.
5. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Ясперс К. – М., 1991 – 521 с.
6. Лихачев Д. Внутренний мир художественного произведения // Вопросы литературы. – 1968. – № 8. – С. 74–87.